

Sárközi Zsuzsanna

ESŐ ELŐTT

Reflexiók Némedi Dénes tanulmányához

„Egy kínai faluban hosszú idő óta nem esett az eső, amikor is elhívták az esőcsinálót. Az esőcsináló elfogalta a szállását, és semmi különöset nem tett: semmi ceremónia, semmi mágia, ki sem mozdult, nemsokára mégis eleredt az eső. Amikor a falusiak kérdezték, hogyan csinált esőt, azt válaszolta: „Az ilyesmit nem csinálja az ember. Az jön, ha a dolgok természetes harmonikus rendjük szerint állnak.”

Sikeres száz évre tekint vissza a szociológia tudománya – ünneplésre azonban nincs okunk. A laikus – vagy talán inkább felületes – szemlélő számára talán úgy tűnik, hogy az egyetemi statisztikák exponenciálisan növekvő függvénye, mely a szociológushallgatók számának növekedését írja le, a szakmai folyóiratok ezres nagyságrendje és Pierre Bourdieu halálát követő francia közhangulat (amely kísértetiesen emlékeztetett Lady Di halála utáni állapotokra) mind-mind a szociológia diadalmenetének és térhódításának mementói. De sajnos ez távol sincs így. A laposabban körülnézve a szociológia háza táján egészen másféle tendenciákat tapasztalunk: egyesek csupán fejcsóválva, mások azonban leplezetlen riadalommal szemlélik és kommentálják a társadalom tudományának jelenlegi állapotát. A perspektívák mérlegelésében kiváló támpontot jelent Némedi Dénes a Szociológiai Szemle 2000/2. számában közzétett tanulmánya, amelynek higgadt, tárgyilagos hangvétele mögött ott bujkál a kétségbeesett kérdés: hogyan tovább?

A Némedi-tanulmány gondolatmenetéhez három szerző: Saád József (2001), Somlai Péter (2001) és Lakatos László (2001) csatlakozott, amely munkák inkább kiegészítésként, mint vitaként értékelhetőek. Dolgozatomban Némedi írásának legfontosabb elemeit kiemelve számot adok a másik három szerző reflexióiról is, remélve, hogy ez az összegzéskíséret új, hasznos gondolatok születésére serkent – hiszen megoldási javaslatoknak egyelőre sajnos szükében vagyunk.

A tudományos mező átalakulása

A szociológia állapotának legfontosabb tényezőit Némedi három problémakör körül csoportosítja: ezek közül az első a tudományos mező, ezen belül az egyetem és a felsőoktatás struktúrájának átalakulása. Hogy a felsőoktatás komoly változásokon ment keresztül az utóbbi évtizedekben, azt mindannyian a bőrünkön érezhattük és érezhetjük. Mi sem igazolja jobban, hogy ezen megállapítás nem csupán egy a „bezzeg az én időmben” kezdetű sóhajok hosszú sorából, ha fellapozzuk az UNESCO 1995-ben kibocsátott vitaanyagát, ami azzal a céllal készült, hogy előkészítse a felsőoktatás jövőjével foglalkozó 1998-as világkonferenciát. Az ominózus vitaanyag az alábbi drámai

megállapítással kezdődik: Válságban van a felsőoktatás! Vegyük röviden sorra, hogy mi is okozta ezt az átalakulást, és hogy melyek azok a momentumok, amelyek a fentihez hasonló kijelentésekre sarkallnak.

Első nekifutásra és egyetlen mondatban megfogalmazva ez a világ szinte minden országára kiterjedő válság alapvetően a növekvő hallgatói létszám és a csökkenő költségvetési támogatás ellentmondásából adódik. De hogyan is jutottunk ide? Tévedés lenne azt gondolni, hogy most jelentkeznek először válságtünetek az oktatás legfelső szintjét képviselő intézményrendszer háza táján (csak korábban még nem volt eléggé előrehaladott a szociológia tudományának expanziója, hogy az oktatási rendszer megrendülése maradandó nyemokat hagyjon rajta). A tanulságokat azonban levonhatjuk: akkoriban is csak nagy megújulások árán, sőt helyenként csak az alapok újragondolásával, újraértelmezésével sikerült a válságokból kilábalni.

A középkorban kiépített intézményrendszerét őrző egyetemet a felvilágosodás, az ipari forradalom és a francia polgári forradalom halálra ítélte, de a Humboldt testvérek által megvalósított reformnak köszönhetően mégis megmenekült és megérte a 19. századot azzal, hogy a kutatás és oktatás egységét, a professzorok és hallgatók szellemi szabadságát tette az egyetem működésének alapelvevé. Ez az alapelv köszön vissza Némedi Dénes írásában, sajnos már csak illúzióként. Hiszen az egyetemi képzés kiszélesedésének oltárán az ilyen illuzórikus eszméket fel kell áldoznunk. Fájó az a feszültség, amelyet a szerző a „szakmájában elmélyedni akaró oktató-kutató és az általános eligazítást váró hallgató” között érzékeltet. De erről majd később.

A második nagy válság a nemzetállamok kialakulásához kapcsolódott: a korábban nemzetközi kitekintésű egyetemek nemzeti határok közé szorultak. Bár látványos eredményeket értek el a tudományos kutatás területén, a 20. század autoritárius, totalitárius rendszerei, az állami kontroll kiszolgáltatottá tették az egyetemeket, súlyos torzulásokat idéztek elő alapvető értékeikben.¹

Az új modell, a 20. század legnagyobb hatású modellje az Egyesült Államokban született. Az amerikai modellben az egyetem fő funkciója a társadalmi-gazdasági gyakorlatban hasznosítható eredményeket ígérő kutatás és az ahhoz kapcsolódó oktatás, amelynek intézményrendszere az egyéni kezdeményezés és a verseny alapelvére épül.²

A következő megrázkódtatás az 1960-as évek második felében következett be. A hallgatók és a fiatal tanárok az egyetemek belső világának demokratizálását, az oktatás tartalmának és módszereinek korszerűsítését követelték, egyben kifejezésre juttatták súlyos kritikájukat az éppen kibontakozó fogyasztói társadalommal szemben. Ezt a sokkot az egyetem sok évszázados történelme dacára sem tudta kiheverni. Megtorpanak az egyetemfejlesztési folyamatok, a kormányzatok olyan új intézményi formákat

¹ Ide tartozónak érzem Saád Józsefnek azt a megjegyzését, ahol az okcidentális modernizációban végbement expanzív folyamatra utal, „amelynek során a tudás: hatalom összefüggés gyakorlatilag inkább a hatalom: tudás formulában érvényesült” (Saád 2001: 65). Kijelentésével a tudomány ideális egyetemesség-kritériumának és a hatalmi egyetemesség-igénynek egymástól elválaszthatatlan mivoltát kívánja megvilágítani, mindezt a napjainkban lejátszódó folyamatokra – nevezetesen a globalizációra és a „kulturális imperializmusra” vonatkoztatva, de ettől elvonatkoztatva is érvényes lehet.

² Itt egyébként nem tudok nem asszociálni Saád József keserű megjegyzésére, amelyben a „kor- és világértelmező és a menedzsment kiszolgáló (piackutatói, üzemszervezési, stb.) szociológizálás” (Saád 2001: 70) ambivalenciájára utal, bár szeretném közben elhatárolni magamat a „minden rossz Amerikából jön” hangvételű vádaktól is.

kerestek, amelyek politikailag könnyebben kezelhetők, szakmailag jobban irányíthatóak.

Válságlistánk – legalábbis jelenlegi – végén elérkeztünk a 20. század utolsó évtizedéhez, ahol a jelentkező újabb válság alapvető oka az 1960-as évektől beinduló, változó ütemű, de folyamatosan tartó expanzió, a felsőoktatás tömegessé válása, aminek következtében gyökeresen megváltozott a felsőoktatás társadalmi szerepe, miközben a gyors változások, a sok megoldatlan vagy csak részlegesen megoldott probléma következtében újabb és újabb feszültségforrások jelentkeztek.

A felsőoktatás területén lejátszódó mélyreható átalakulást persze nem lehet izoláltan, autonóm folyamatként értelmezni: szerves része volt a 20. század második felében végbemenő modernizációs folyamatoknak, amelyek a gazdaságot, a technikát, a társadalom szerkezetét és intellektuális kultúráját egyaránt érintették. A növekedés hátterében az ötvenes évek közepétől beinduló gazdasági prosperitás állt: a virágzó gazdaság bázisán a fejlett országok jelentős részében kiépült a jóléti állam, amelynek filozófiájához hozzátartozott a művelt fogyasztóvá való nevelés. (Hol vagyunk már a professzorok és hallgatók szellemi szabadságától...) Másrészt a jóléti állam sok új – jórészt felsőfokú végzettségű szakembereket feltételező – munkahelyet teremtett a közszolgálat, az egészségügy, az oktatás és a szociális ellátás területén. A társadalom demokratizálása a világban jól tájékozott állampolgárokat feltételez, az osztály nélküli társadalom eszméjéből a továbbtanulás lehetőségének elvileg korlátlan biztosítása következik. A felsőfokú képzés kiterjesztését megelőzte, egyúttal lehetővé is tette a középfokú iskolázás gyors elterjedése és lényegében általánossá válása, tehát az egész lakosság iskolai végzettségi szintjének emelkedése.

A nyolcvanas évek elejétől beköszöntő elhúzódó gazdasági recesszió idején az ifjúsági munkanélküliség kezelésének egyik formája lett a felsőoktatásban való parkoltatás. Ilyen háttérrel persze az egyetem – és ez persze a szociológia szakra halmozottan igaz – mint tudományos képzést nyújtó intézmény már csupán ideálként létezhet – ilyen mértékben talán már úgy sem. Kor- és világértelmezőként egyáltalán nem, menedzsmentsegédként is csak csinján. A szociológia szak szerepe és értéke – amely egyre inkább „általános értelmiségképzővé” válik, vagy kicsit nyersebben fogalmazva és a hazai viszonyokra vonatkoztatva Saád kifejezésével „diplomatermelő tömegszakká” (Saád 2001: 73) – annál is inkább megkérdőjeleződik, leértékelődik, hiszen – ahogy a Némedi-tanulmány a későbbiekben, más összefüggésben kifejti – a hagyományos értelmiségi szerepek a középosztály felduzzadásával, az értelmiségi elit szétaprózódásával eltűnően vannak. Márpedig „igazi” szakma, hivatás nem kapcsolódik a szociológia szakhoz, a tudományba való bevezetés kikerül az egyetem hatásköréből (hiszen ilyen keretek között, ilyen mennyiségű hallgatóval ez már lehetetlen feladattá vált) és a szűkebb, kisebb létszámú doktorandusz-képzésbe kerül át, illetve a felsőfokú intézmények között is megindul a differenciálódás, a centrum-periféria kialakulás, ahol a periféria már nem is álmodozhat igazán értékes tudományos munkáról.

Meg kell említeni még a transzdiszciplinaritás kérdését is, melyet Némedi az oktatás–kutatás összeegyeztethetlensége mellett másik felsőoktatási feszültségforrásként értékel. A transzdiszciplináris jellegű kutatás kibővülése előbb-utóbb a hagyományos diszciplináris keretekben működő felsőfokú képzés újragondolására fog késztetni – hívja fel a szerző a figyelmünket, sőt ezen tendenciák felerősödésének nyomása alatt a szociológia széthullásának veszélyére is figyelmeztet. Erre a lehetőségre

egyetértésben reflektál Saád József, a transzdiszciplinaritást a hagyományos integratív, felvilágosító jelleggel azonosítva, nyitva hagyva ezzel azt a lehetőséget, hogy talán mégis megtalálhatja a helyét az átértékelt/szervezett egyetemi képzés keretein belül ez a meglehetősen „diffúz öndefiníciójú” (Saád 2001: 74) tudomány.

Mintha ezt a lehetőséget szeretné kiemelni Somlai Péter, amikor azt írja: „átfogó társadalomelméletre szükség van ma és szükség lesz a jövőben” (Somlai 2001: 81) – fenntartva azt az előfelvetést, hogy a jövőben is szeretnénk majd általánosabb társadalmi összefüggéseket feltárni. Éppen ezzel magyarázza a szociológia létjogosultságát, hiszen szerinte ez az a tudomány, amely a legszervezesebben kapcsolódik az ösztársadalmi problémákhoz, illetve azokhoz a cselekvéseméleti összefüggésekhez, „amelyekre szükségünk van az emberi világ, a társadalom és a kultúra történéseinek megértéséhez” (Somlai 2001: 81). Elegánsan átírja tehát az előjeleket: ami a másik két szerzőnél negatívumként jelentkezett, ő azt az erősségek közé sorolja. Sajnálatos, hogy nem fejtí ki, hogy milyen átalakításokkal, a jelenlegi egyetemi diszciplináris keretek milyen újragondolásával/megszorításával tartja elképzelhetőnek, hogy ezekből az erősségekből tőkét lehessen kovácsolni, sőt a jelenlegi tendenciákat ő is úgy értékeli, mint melyek a vágyott céllal ellentétes irányba visznek.

Lakatos László az egyetemi mező átalakulásának problémáját fokozódó specializálódás címen tárgyalja, ami kissé átrendezi a Némédi által felvetett problémakör súlyait. Értelmezése ugyanakkor figyelemre méltó: megtalálni véli az „uralkodó paradigmát”, amely kapcsolatot teremt a számtalan „kötőjeles-szociológia” között. A megoldás véleménye szerint itt volt, itt van, mindannyiunké: egyszerűen arra a szemléletmódra kell gondolnunk, amelyet valamennyiünk magáénak gondolhat, ha ennek a tudománynak művelésére adta a fejét, arra nevezetesen, hogy „az emberek gondolkodását és viselkedését a *kultúra* határozza meg, amibe beleszülettek, s amit a szocializáció során elsajátítottak. *Nem* veleszületett képességek, tulajdonságok, ösztönök vagy hajlamok tehát, még részben sem, mert az ember (...) nem rendelkezik semmi ilyesmivel, hanem csakis és kizárólag a kultúra” (Lakatos 2001: 81) Ez tehát a közös nevező, amely minden szociológusé, függetlenül attól, hogy melyik „kötőjeles szociológiát” műveli, vagy hogy melyik irányzat híve. Ez persze – ahogy ezt Lakatos is beisméri – még kevés ahhoz, hogy gyógyírt találjunk a szociológia tudományának sebeire, mindenesetre kiindulási alapként jó ezt tudatosítani, erősítheti a szociológustársadalom és a tudomány kohézióját. Mindazok, akik nem osztják ezt a megközelítési módot – amit ezek szerint akár paradigmának is nevezhetünk –, azok inkább a pszichológia, biológia, közgazdaságtan és egyéb tudományok táborához csatlakozzanak – javasolja a szerző, sőt, a továbbiakban részletesen elemzi azokat a veszélyforrásokat, amelyek mindenekelőtt a biológia imperialisztikus törekvéseiben testesülnek meg.

Nem tudom mennyire jogosak ezek a félelmek, ráadásul nem érzem feljogosítva magamat arra, hogy kiálljak a racionális döntések elmélete vagy a szociobiológia mellett, amelyekről eddig azt gondoltam, hogy sok hasznos modellel és ötlettel járultak hozzá a szociológia tudományához. Nem tudom, melyek azok a kritériumok, amelyek szerint megálljt kellene parancsolnunk a tudományunkat érő hatásoknak. Természetesen érzem, hogy ezek az új, speciális szociológiák is hozzájárulnak ahhoz a feldarabolódáshoz-túlspecializációhoz, amelyek diszciplinánk hitelének-presztízsének romlásához hozzájárultak. Mégis, nem tudom osztani Lakatos László azon nézetét, amely a biológiát, mint minden gonoszok legrosszabbikát bélyegzi meg. Azt

hiszem ezeknek az elméleteknek is megvan a maga helye. Talán éppen abban a bizonyos „igazi” (Némedi után) interdiszciplináris mezőben. Hogy stílszerű legyek, a matematikából importált gödeli tételt kicsit újrafogalmazva: ha minden igazságra nyitottak akarunk maradni logikánkkal, akkor a rendszerek váltogatása szükségszerű.

A társadalmi keretek kérdéssé válása

Az előbbieken olyan problémakört tárgyaltunk, amely többé-kevésbé valamennyi társadalomtudomány – sőt valamennyi tudomány – létét veszélyezteti, a keretek újragondolására késztet, nevezetesen a felsőoktatás expanzióját és az ezzel járó minőségromlást. Némedi azonban egy olyan folyamatot, tényezőt is körülír tanulmányában, amelynek fennállása kizárólag a szociológiára nézve jelent veszélyt: azt, hogy a szociológia tárgya egyre megfoghatatlanabbá válik a nemzetállami keretek kérdéssé válásának folyamatával párhuzamosan. Rövid történelmi áttekintés után helyezkedik arra az álláspontra, hogy a szociológia – bár csupán hallgatólagosan – elfogadta a nemzetállami keretet és ezen belül értelmezte azt a társadalmi világot, amelyet tárgyának tekint, ezek között a keretek között értelmezhetőek tehát a szociológia egyetemes kérdései is, az integráltság és a szolidaritás is.

Az egyetemesség és a nemzeti keretek között feszülő ellentétre reflektál Saád József, akinek érveléséből – legalábbis az én olvasatomban – az derül ki, hogy nem kell féltünk az amúgy is hagyományosan kozmopolita illúziókat dédelgető szociológiát az ezen illúziókkal rokon „globalista víziótól” – értve itt ezen a nemzeti keretek újraértelmezését. Éppen ezért olvastam újra és újra Somlai Péter kommentárját, aki éppen ennek az ellenkezőjét állítja: szerinte Saád „nem üdvözli a szociológiai elméletek univerzális igényét”, mert „a globalizáció eltorzítja a nemzeti szociológiákat” (Somlai 2001: 77).

Szó sincs róla! Saád csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy azok a tendenciák, amelyek egy időben zajlanak, egyáltalán nem függetlenek egymástól: kiemeli a hatalmi mozzanatot, és valóban utal arra, hogy az „univerzalizásra törekvő szociológiai megismerés iránya és funkciója egybeesik a gazdasági és politikai globalizáció erőivel” – ahogy ezt Somlai írja – de én ebből csupán a *hamis* univerzalizációtól, a kulturális imperializmustól való idegenkedést vélem kihallani. Azt gondolom, hogy Saád igenis megkülönbözteti az univerzalizmust a globalizációtól (annak imperialisztikus vonzaitól), ami persze azt is jelenti, hogy teljesen osztom Somlai Péter konklúzióját, miszerint „a globalizációval nemcsak partikularista erők szállhatnak szembe, hanem azok is, amelyek az univerzalizmus értékeihez akarnak ragaszkodni” és „az univerzalista értékeket nem lehet meghaladni – már pedig a globalizáció csapdája éppen az, hogy eltérít ezektől, miközben betölteni látszik ezeket az értékeket” (Somlai 2001: 80).

Lakatos László a társadalomfogalom kiüresedésével kapcsolatban a Némedi által szintén középpontba állított szolidaritás és integráltság problémájának szenteli figyelmét – mint ahogy Némedi Dénes is arra hívja fel a figyelmet, hogy önmagában nem az jelenti a problémát, hogy a társadalom fogalma egyre bizonytalanabbá válik, hanem hogy a társadalmi integráció hagyományos értelmezése lehetetlenné válik, ezzel a szociológia alanyának értelmezése is. „Kiről fog beszélni a szociológus?” – kérdezi.

Lakatos érvelésében rámutat: a globalizáció természetes velejárója, hogy átstrukturálja a nemzetgazdaságokat, így a szolidaritás sok fontos, nemzetállamhoz kötődő fajtája elveszik. Mivel szolidaritás és integráltság nélkül nem működhet társadalom, de a nemzetállam az átstrukturálódás következtében már nem megfelelő keret ezekhez, ezért a nemzet feletti és alatti szinteken kell a megoldást keresni: a globális szerveződésekkel párhuzamosan erősödnek a lokálisak is.

Persze, mivel napról napra változik a környezet, elég nehéz számot adni róla – márpedig a szociológus feladata éppen ez lenne. Lakatos ebben látja a válsághangulat eredőjét: a szociológia „nem érti igazán azt, amiről számot kéne adnia”. Hogy mégse mozogjunk teljesen elveszetten, vakon tapogatózva ebben az új világban, hogy könnyebb legyen új értelmezési kereteket megfogalmazni, a szerző a középkorkutatások tanulmányozását ajánlja minden ambiciózus szociológus figyelmébe, hiszen a kialakuló hálózatelvű posztmodern világunk és a középkori korporációk világa között figyelemreméltó azonosságokat vél felfedezni. Az ötlet mindenestre elgondolkodásra készítet, bár azt hiszem, nem lehet elég óvatosan egyensúlyozni, hogy ne essünk a szimmetrikus párt alkotó két illúzió egyikének se a csapdájába: se abba, hogy jelenségeket sosem látottnak, forradalminak bélyegezzünk, vagy éppen ellenkezőleg, következetesen állítva, hogy nincs új a nap alatt, egészen hajmeresztő párhuzamokat vonjunk. (Ezt véletlenül sem kritikai megjegyzésnek szántam, sőt, izgalommal várom az újközépkor-elmélet további fejleményeit.)

De maradjunk még egy kicsit a jelennél – vagy a közelmúltnál. Némedi Dénes tanulmányában a nemzetállam szétesésével párhuzamosan egy másik folyamatra hívja fel a figyelmet, amely átvezet a harmadik, általa a szociológia újraértelmezését sürgető problémakörbe, ez pedig a kulturális javak piacán bekövetkezett átalakulás, amely „véget vet az értelmiség korszakának”, vagyis megszünteti a szociológia közeget és fogyasztóját, az értelmiségit.

A klasszikus értelmiség feldarabolódása

Ha már a kulturális javak piacánál tartunk: ma egyre inkább hajlamosak vagyunk elismerni a piacot, mint a legitimáció intézményét. Úgy kezeljük az eladási számokat, mint megfellebbezhetetlen döntést, az egyetlen helyes ítéletet: a kereskedelem logikája uralja a kulturális termelést. Jó lenne hinni abban, hogy a kulturális javak az eladási számokkal, a kereskedelmi szemlélettel szembe tudnak szegülni, hogy ezen kulturális javak megalkotását nem az alapvető körülmények hiánya fogja megzavarni, csak mert nem mennek elébe a közönség óhajainak. Ez persze csak hiú ábránd, hiszen különben nem állhatott volna elő az a helyzet – amelyet Némedi lefest -, hogy a „nagy értelmiségi” alakját kiszorította a televíziós sztár, amely megállapítás már idejét múlta, hiszen a kommunikációs erőter azóta is folyamatosan átalakulásban van, új és új szereplőkkel, egyre gyorsuló tempóban. Amikor Platón szembeállította a filozófust, akinek van ideje, azokkal az emberekkel, akik az agórán vannak, és akiknek sürgős a dolga, gyakorlatilag azt mondta: az idő szorításában nem lehet gondolkozni. Mennyire aktuális most, a „tömegetársadalom” és a „tömegkommunikáció” korában ez a gondolat! De lássuk részletesebben, hogy is állnak a dolgok a kulturális piacon.

Ami a fogyasztókat, vagyis a közönséget illeti: óhajaikat természetesen a fenti kijelentés ellenében sem szabad lekicsinyelni, hiszen a szociológia feladata nem csupán az (volt, lett volna), hogy diagnózisokat készítsen – l’art pour l’art – hanem azokat a közönség elé tárva megpróbálja jobbitani a helyzetet: eltárja a visszasságokat, neadjisten megoldási lehetőségeket tárjon fel. Hogy ezt a szerepet már nem tudja betölteni – legfeljebb diagnózist készít, amire egyre kevesebben kíváncsiak –, annak okát Némedi a fenti két folyamatban, nevezetesen a középosztály felduzzadásában (és ezzel együtt az egykori értelmiségi pozíciók szétszóródásában, amely természetesen összekapcsolható a felsőoktatási expanzióról mordítottakkal) és a kommunikációs átalakulásban látja.

Lakatos László leginkább a piac „kínálatát” okolja az egyre nagyobb érdektelenségért, amellyel a közönség a szociológusok ténykedését figyeli (ha figyeli egyáltalán). Szerinte a szociológia túlságosan szofisztikálttá, elvonttá, szakmaivá és nehezen érthetővé vált a nem avatott fülek számára, túlságosan „normális tudománnyá”: persze, hogy így nem kíváncsi már rá a nagyközönség (az idő szorításában nem lehet gondolkodni, ugye), s minél kevésbé talál értő közönségre, annál jobban visszavonul az elefántcsonttoronyába,¹ még több sokváltozós elemzéssel és precíz definíciókkal körülbástyázva magát. És – folytatja Lakatos – ez még mind nem lenne olyan nagy baj, ha egyáltalán lenne valamilyen mondanivaló, amit feltétlenül érdemes lenne eljuttatni a nagyközönséghez, akár újságírók és egyéb közvetítők beiktatásával (ha már egyszer az értő értelmiségi hallgatóság a múlt ködébe vész), de hát nincs mit mondani. Ezt pedig a szociológia nem engedheti meg magának, lévén a modern társadalom valamiféle öntudata, tükör, amiben megláthatja magát, hibáit, és amely hozzásegít a jó társadalomról való gondolkodáshoz. Lakatos László következtetése az, hogy ha a szociológiának újra lesz mondanivalója, akkor újra lesz közönsége, amelyben természetesen eszköz lehet az Internet, mint forradalmi kommunikációs csatorna és publikációs lehetőség, ugyanakkor önmagában ez nem fog fordulatot okozni.⁴

Való igaz: manapság a „folyton jelen lenni, a köztudatban maradni” kényszere serkentőleg hat ugyan a megjelenő publikációk számára, kevésbé van azonban jó hatással a mondanivalóra. Sokan nem teszik fel a kérdést maguknak: van-e valami mondanivalóm? Vajon képes vagyok-e elmondani? Amit mondok, méltó-e arra, hogy elhangozzék? Meggyőződésem, hogy ezt a folyamatot még jobban felerősítette az a tendencia, amelyet Bourdieu mint a tudomány „belépési költségeinek csökkenését” ír le.

Ugyanakkor nem csak magunkban – vagyis a szociológia berkein belül – kellene keresni a hibát. Vagyis nem is hibát kell keresni, egyszerűen elfogadni: változnak a körülmények, a dolgok nem statikusak, hanem változnak, és a túlélésre csak úgy van esély, ha alkalmazkodunk hozzájuk. Ez már persze a megoldási javaslatok szükségességének kérdéskörébe vezet át, amelyekről Némedi tanulmánya végén a montreali ISA világ-

¹ Ha már az „elefántcsonttoronynál” tartunk – ami Lakatos László tanulmányában a rossz irány intő jele – Bourdieunál (2001) elrendő, áhitott cél: „Egy nagyon autonóm mező – mint amilyen például a matematikáé – olyan, hogy a termelők egyedüli fogyasztói saját konkurencsainak, olyanok, akik maguk is megtehették volna azt a felfedezést, amelyet most mások bemutatnak nekik. (...) Ahhoz, hogy autonómiára tegyünk szert, fel kell építeni azt az elefántcsonttoronyt, amelyben ítéletet mondunk egymás műveiről, megbíráljuk egymást, akár még harcolunk is egymással, de tudjuk, hogy miről beszélünk: összecsapunk, de tudományos fegyverekkel, eszközökkel, technikákkal. Módszerekkel.”

⁴ Saád József a virtuális teret, mint publikációs-kommunikációs lehetőséget a kisállami tudósok hátrányos helyzetének javítására, sőt a partikuláris/univerzalisztikus probléma megoldási alternatívájaként említi, bár hozzá kell tenni, mintha némi távolságtartással figyelné az egyetemes hálózatok térhódítását.

kongresszus kapcsán ír. A két ellentétes álláspont a diszciplináris határok átgondolásának szükségességét, egy új társadalomtudományi diskurzus kialakítását mérlegeli, utasítja el vagy helyesli. Némedi ez utóbbi mellett foglal állást: szerinte nem elegendő „várni és figyelni”, a tudást készenlétben tartani és gyarapítani, hanem a szociológia helyzetét szélesebb összefüggéseiben átgondolva válaszolni az új világ kihívásaira. Akár a kínai esőcsináló történetében: az adottságok számbavételével lehet csak alkalmazkodni, és esőt hozni, vagyis megújulni, és életben maradni. Hiszen a tanmese vége így hangzik: „Amikor a faluba érkezett, megállapította, hogy a faluban diszharmónia uralkodik, tehát a természet folyamatai sem működhetnek normális rendjük szerint. De rájött arra is, hogy a falu diszharmóniája benne magában is diszharmóniát hozott létre, így visszavonult a szállására, hogy helyreállítsa magában a harmóniát. Amikor a saját belső egyensúlya helyreállt, el is eredt az eső, ahogyan a világ harmonikus rendje szerint kell.”

Irodalom

- Bourdieu, Pierre (2001): *Előadások a televízióról*. Budapest: Osiris Kiadó
- Bourdieu, Pierre (1984): *Homo academicus*. Paris: Editions de Minuit
- Castells, Manuel (1996a): *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. The Rise of the Network Society*. Massachusetts-Oxford: Blackwell Publishers
- (1996b): *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. II. The Power of Identity*. Massachusetts-Oxford: Blackwell Publishers
- (1996c): *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. III. End of Millennium*. Massachusetts-Oxford: Blackwell Publishers
- Csepeli György–Wessely Anna (1992): A közép-európai szociológia kognitív esélye. *Replika*, (1–2): 1–8.
- Dawkins, R. (1986): *Az önző gén*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Kuhn, Thomas (1984): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Lakatos László (2001): Mi a baj a szociológiával és hogyan nem kéne rajta segíteni? *Szociológiai Szemle*, 11 (3): 78–109.
- Mérő László (1997): *Észjárások*. Budapest: Tercium Kiadó
- Némedi Dénes (2000) A szociológia egy sikeres évszázad után. *Szociológiai Szemle*, 10 (2): 3–16.
- Saad József (2001): Tíz széljegyzet Némedi Dénes tanulmányához és recenziójához. *Szociológiai Szemle*, 11 (1): 63–75.
- Somlai Péter (2001): Egyetemesség és heterogenitás. (Gondolatok a szociológiáról – Némedi Dénes és Saad József írásai kapcsán.) *Szociológiai Szemle*, 11 (1): 76–84.
- Szalai Erzsébet (2000): Értelmiségi szerepek az ezredvégén. In Szalai Erzsébet: *Ezredváltó dilemmák Magyarországon*. Budapest: Új Mandátum Kiadó